

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀ

ՊՐ, ԱԻ. ԱՅԱՐՈՆԵԱՆ Ի Ս. ՂԱԶԱՐ

ԱՊՐԻԼ 29 գիշերը Միլիթարեան տա-
րեզուրի մէջ պատմական օրերէն մին
պիտի մնայ: Երկու դարէ ի վեր Հայրե-
նիքի վերածնութեան գործին նուիրուած
Հայկական Հաստատութիւնը, վերջապէս
կը հաւաքէր իւր արդեանց պտուղը և
իրականացած կը տեսնէր այնքան քաղցր
յոյսերն, որով նա ապրեցաւ իւր հայ-
րենիքի սիրով օտար հողի վրայ, օտար
երկրի տակ: Այդ գիշեր, ոչ միայն հինգ
տարուան բազմաշարչար պատերազմէն
յետոյ, ուրախութենէն կը թնդային վերապ-
րողներու սրտերը, այլ և կը թուէր մեզ
թէ նաև երկինքը կը զրկախառնուէր մեզի
հետ հրճուելու մեր ազատութեամբ: Մեր
Հարց, եղբարց և բիւրաւոր նահատակաց
հողիքն՝ յաւիտենական լոյսի մէջ՝ բո-
ցալառ աչքերով, զմեթարդ խորանէն՝

հանդիսատես կը լինէին իրենց քրտանց և
արեան պսակին:

Գիշերի ժամը 11 էր, Միլիթարեան տա-
վարդապետները և Մ - Ռ. վարժարանի
ընթացաւարտ սաները և Պարոն Յ. Պայեան
խմորվին կը մտնէին երկաթուղոյ կայա-
րանը: Գրեթէ դատարկ էր ան, պաշտօնեայ-
ներու երեսի վրայ՝ յոգնածութիւնը ստուեր
մը ձգած էր. ցանցառ հետաքրքիրներ,
քունը զլուխին կը դանդաղէին հոս հոն՝
յօրանջելով, առանց խօսելու և ապուշ
նայուածքով՝ մեր այն ժամուն հոն երեւ-
նալուն պատահող հասկանալու համար:

Մեր խումբը միայն չափազանց արթ-
նութեան և ուրախ տրամադրութեան
մէջ էր. և շատ զարմանք կը պատճառէր
զիտող աչքերուն:

Մէջ կողմէն ալ զոհ էինք. վառ զի

մեր բնական ազատութեան մէջ կը զգայինք զմեզ, և կը համապատասխանէր մեր ներքին զգացումներուն և սրտատրոփ սպասումներուն: Մենք կը գտնուէինք կայաքանի մըտ յարկածածքին տակ, աղօտ լապտերներու լոյսին մէջ, որ գետնադամբաններու զաղափարը կու տար. ստուերներ միայն կը շարժէին հեռուներն՝ խոր լուծեան մէջ բնկղմած: Սալարկին վրայ հաւաքուած մենք Հայերս, բռնկած մեր Հայրենիքի սիրով, մեր անցեալ դժբախտութիւններով և ներկայիս հասած երջանիկ րախտով՝ կեանքի և կենդանութեան հոգին էինք այն սեռելական միջնորդութիւն մէջ: Կը սպասէինք կրակոտ խօսակցութիւններով, կը սպասէինք ուշադիր. ամեն մի շուկ, ամեն մի սուլոց կը սթափեցնէր մեր զբաղած մտքերը, որ կայծակնօրէն կ'ընթանար երկաթուղոյ երկարութեամբ, համբելով կայարանները, ուսկից պիտի անցնէր Հայաստանի Անդրանիկ խորհրդարանի Նախագահը, որ կու գար մեզ բերելու Հայաստանի ազատութեան հանդիսական առաջին Աւտիար:

Գնացքը ուշացեր էր. մենք կէս գիշերին կը մօտենայինք, 12^ի հինգ վայրկեան հագիւ մնացեր էր, ծառայողներու իրաւացումը ծայր տուաւ, զգացինք որ մեր ակնկալած ըրպէին կը մօտենանք. մութի միջէն սուղոցներ կը լսուին, ուրեմն հեռու չէ: Ակնթարթ մը չ'անցած ազդանշանը կը տրուի, գնացքի մոնչիւնը կը լսուի, ահա լոյսեր կը տեսնուին, շուկն կը բազմանայ, յանկարծ դուրս կը ցլան մերենայի երկու հնոցակերպ աչքերն, որ պախուցաթափ ձիու պէս կը վազէ զլիսակորոյս, ձգելով ետէն աղիաղիտեալ կառախումբը մեծաշառաչ դղրդիւններով: Մենք պատրաստի լարուած ուշադրութեամբ կանգնած ենք. մերենան փոթորկալից և քրտնաթոր, ուռնգնեղէն ծուխ ու շոգի փռնչելով, հեկ հեկ թասելով կ'անցնի մեր առջեւ և կը կանգնի, այնպիսի մի տպաւորութիւն գործելով, որ կարծես թէ ինքն իսկ կը զգայ ինքնահաւան հպարտութիւն մը, թէ մի մեծ և թանկագին բան

բարձած ուսերուն՝ կը բերէ, արժանի մեր երկար սպասումներուն: Կը բացուին մի քանի տասնեակ դռներ և մարդիկներու կարճատև հոսանք մը կը թափի դուրս, անոնք հրապուր մը չունին մեզ համար, և մենք աչք չունինք զանոնք դիտելու. կ'անցնինք յառաջ, հայրենիքի քաղցր հնչիւնը կը հասնի ականջնուս, մենք զմեզ կը գտնենք ճակատ առ ճակատ Պարոն Նախագահին հետ: Մեր առաջին հանդիպումն անբացատրելի կը մնայ. արիւնտ Հայաստանի պատկերը՝ կը կերպարանափոխի յանկարծ ոսկեհուղ զգեստով զարդարուած դշուի մը, խորտակուած շղթաներ ոտից տակ, ոսկի մականը ձեռքին մէջ. հագիւ հատկեալ շնչով կարելի կը լինի մեր խանդավառ զգացմունքները յայտնել բարի գալուստ մաղթելով վսեմ. Նախագահին թէ՛ Միաբանութեանս կողմէն և թէ՛ մեր:

Մենք կարծէինք թէ եկողն միայն վսեմաշուք. Նախագահն է. և որքան զարմանք և ուրախութիւն պատճառեց մեզ, երբ նոյն ինքն Պարոն Նախագահը մեզ ներկայացցաւ իւր կողակիցը, շնորհաշուք Տիկին Նուարդը: Անուն մը որ դիպցաւանց շրջանին կը պատկանէր, և որ վերակոչեց վայրկենաբար մեր մտքի մէջ Արայն Գեղեցիկ, Անուշաւան և Արամանեկայ սօսիքն, որոց ոստոց և տերէներու շարժումէն Հայոց աշխարհի մարդիկ հմայութիւնք ընելու սովորեցան, ուստի ինքնարբերաբար և պատշաճօրէն ողջունեցինք յարգելի Տիկնոջ գալուստը, իբրեւ բարեբախտ խորհրդանշան մը և անձնատուրումն Անկախ և Ազատ Հայաստանի: Պարոն Նախագահին և իւր Տիկնոջը կ'ընկերէր յարգելի Պրոֆ. Սիմոն Յակոբեան քաղաքագրի պաշտօնով, որոյ հետ առաջին անգամ պատիւ ունեցանք ծանօթանալու անձամբ:

Կայարանէն դուրս, նաւամատոյցին վրայ կանգնած ենք. նոր տեսարան մը բացուեր է պոլենիս, մութէն լոյս աշխարհ փոխադրուածի պէս: Հոս կեանք կար, յառաջ անցնելու հարկն կը ստիպէր մրցիլ և մենք առաջիններէն մէկն եղանք հեծնելու ծովական երիվարներու վրայ:

վէնետկեան պաշտմական և բանաստեղծական Գոնդոլներու մէջ բազմած, հազիւ թիւերու ճողովինը զգացուց որ կը հեռանայինք ափէն: Խաղաղ և ախորժեկի բնութիւնը, թոյլ կու տար մեր անցուղարձի բոլոր քաղցրութիւնը անխռով վայելել, մեզ կը թուէր զարդարուն և լուսավառ դահլիճի մէջ ճօճել և պարել: ձեղունն էր պարզ երկնքի աստղաճամուկ կամարն, որմերն ճարտարապետական քանդակագործ հիւսուածքներ, իսկ յատակն աղամանդներով սփռուած գորգեր: Մենք կ'անցնէինք վէնետկոյ մեծ ջրանցքով, աշխարհիս ամենագեղեցիկ պողոտայով: Պերճաստորդ Գոնդոլն, սաղապաճած ընթացքով կը սահարկէր հեզանագ ջրերու երեսէն, լապտերներու դիմական լոյսերու միջէն: Ջրանցքի երկու եզերքները կը բռնէին վէնետկեան շքեղակերտ և փառահեղ պալատներն, ապարաններն: գիշերային տրիւրովները չէր նսեմացներ բնաւ անոնց վահանութիւնը և ոչ պերճութիւնն: Անոնց յաւիտենական և անմահ կոթողներ են Ադրիականի Դոյսոյին անցեալ մեծութեան և փառաց, որոց ճակատներու ստուերներն շարժուելով ջրերու հայելիին մէջ կոհակէ կոհակ, տասն և հինգ դարերու պատկառելի հնութեամբ և լուսութեամբ՝ կ'ողջունէին Հայաստանի ազատ Ոգին որ յաղթանակաւ կ'անցնէր, յաղթութեանց սովոր ջրանցքներէն: Գոնդոլի ձեւած մկանայն վրայի բացխփիկ ցուրերն կը վազէին մեր ճանապարհով, ինչպէս նայադներ որ մեզ ընկերէին և պապղուն աչքերով դիտէին մեր շքախմբի անցնելը: Ո՛վ դարեր, ո՛վ բախտեր:

Կայարանէն մինչև Ս. Մարկոսի Փոքր Հրապարակի նաւամատոյցն ժամանակն անցաւ զգիւտի թեւերով: մեր սրտերուն՝ բնութեան ամենայն ինչ ծիծաղուն, զուարթուն կը թուէր: Միայն վերեւ կապոյտ դաշտին վրայ թաւալող լուսնի ափսէն, նա միայն լուս էր՝ անխօսուն, նորա կիսաստուերն ինկած էր Հառաչանաց կամուրջի վրայ: մեր Գոնդոլներն խրոխտ խոյանքով մը կտրեցին անցան և մտան

Ս. Մարկոսի ծովածոցի մէջ, այն տեսոյն՝ դալկացաւ Մարիկն և երեսն ծածկեց մութ ամպերու ետև: մակոյկը կանգ առաւ Դանիելի թագաւորական պանդոկի առջև: Գիշեր բարի մաղթելով թանկագին Հիւրերուն, դարձանք տուն, մնալով բարի Լուսոյն:

*
*
*

Ապրիլ երեսունի լոյս առաւտուն, Ս. Ղազարու կղզիին մէջ արտասովոր ոգունութիւն մը կը տիրէր: Երկու դար՝ յոտին կանգնէր մէ քարժանաւոր ընդունելութիւն մ'ընելու Ազատ Հայաստանի Առաջին Խորհրդարանի Նախագահին, Պարոն Աւետիս Ահարոնեանը հանրածանօթ դէմք մ'էր բոլոր Հայութեան և առանձին մի սիրելի անձնաւորութիւն Մխիթարեան Միաբաւնութեան: Ծառերու հետ նա անձամբ ծանօթ և բարեկամ, միւս կէտին՝ «յառաջ քան զմարմնոյն, զհոգւոյն ընկալեալ զճանօթութիւն» համակրելի իբրև մատենագիր և բանաստեղծ — վիպասան:

Մտքի և գրչի պաշտամունքն անմահ կը մնան երկրի վրայ, երբ մարմինը կը դադրի ապրելէ: Գոգ իմի իբր թէ կը փոխուի մահուանէ ի կեանս: Մարդկային հանճարի ստեղծագործութիւնները ժամանակը չի կրնար ջնջել: Ուստի որաւամբ Պարոն Ահարոնեանը կրնայ հոռմէական հպարտութեամբ ասել. Non omnia moriatur. Ոչ մեռանիցիմ ըստ բոլորին: Նորա մտքի ծնունդը քանդակուած է սոհմային պատմութեան էջերում և պիտի ապրի Հայութեան կեանքի հետ: Էթէ մարմնաւոր ծնունդը սիրելի է ծնողին, առաւել ևս գաւազափարակն կամ մտաւորական անմահ ծնունդներն, ահա թէ ինչո՞ւ Մեծն Սեբաստացւոյ Հաստատութիւնը, Հայաստանի վերածնութեան վառարանը, աւելի ինամոտ փութով կը պատրաստուէր հիւրասիրելու զՊարոն Նախագահը, որովհետեւ ինքն իսկ վկայեց թէ իւր պատանեկութեան կանաչ հասակին մէջ, Մասիսէն բղխած ջունչի և Արարատեան դաշտի մաքուր օդի հետ,

Մխիթարեան Հայրերու զրբերէն ծծել էր հայրենասիրական ոգին, վառել էր մտքի ճրագը և սրտի հուրը։ Մխիթարեան զրականութեամբ շարունակ և կերտուած մըտքերը, Հայաստանի երկնքին վրայ փայլող աստղերուն պէս, որչափ մին միւսէն առաւելու փառքով և մեծութեամբ, որչափ ալ անոնք հետու գտնուին կեդրոնէն, զօրութեամբ Մխիթարեան Համաստեղութեան խմբին կը պատկանին։ Պարոն Աւետիս Ասարոնեան հայրենապարփակ զմբիթի փայլուն աստղերէն մին էր և իրեն անցման շրջանը կը կատարէր այդ օրը Մխիթարայ մթնոլորտէն։

Բնութիւնը, իրեն երեւոյթներով զարմանալի ազդեցութիւն ունի մարդու հոգեւոր և սրտին վրայ. այսպէս եթէ Պարոն Նախագահի այցելութեան օրը, փոխանակ զուարթ և պայծառ օրուան մը, մոայլ երկինք մը գողանար մեր աչքերէն միջավայրին գեղեցկութիւնները, չգիտեմ թէ պիտի զգայինք այն ուրախութիւնը՝ որով լցուած էինք այդ առաւօտուն։ Անոր բախտը որ բացուեւ էր յաջողութեամբ Այրարատեան դաշտին վրայ, նոյնը այդ օրը ժպտեցաւ նաև մեզի, երբ կու գար նա աչքի լոյս տալու իւր ծոցին հայրենակիներուն։ Երկնքի ժպիտը կը ցուանաբեր փոքրեանց ջրերու երեսին, զոր իբրեւ ծաղկածին դաշտ մը՝ կտրելով կ'անցնէր Պարոն Նախագահի մակոյկը, և կը յառաջէր իբր դէպ ի Սևանի քոյրաթիւ Անապատը՝ Ս. Ղազար, որու շինութեանց կարմիր գոյնը, երկնասլաց ռոճիներն և շուրջ բոլոր սակաւանութիւնը հեռունէն կը գրաւեն ամեն այցելուներուն ուշադրութիւնը։ Այն ինչ նաւակն Վանքի սահմաններուն մերձեցաւ, հինգ զանգակներն սկսան ներդաշնակ հնչել և զօղանջել, ծածանելով այբերի մէջ հայ կուրծքին տակ սխառած դարաւոր ուրախութիւնը։ Վանականներ ամենքն խմբուած էին նաւամատոյցին մօտ՝ Գոնդուլափար մանուկներն ուժգին քաշեցին մակոյկի առն՝ ձերն և նա կանգ առաւ սանդուղներու տակ։ Պարոն Նախագահը թողուց անհաստատ լատտափայտն և անհամբեր շարժումով մը

նաւակէն ոտքը վանքի հաստատուն հողի վրայ դրաւ։ Մինչև բերանի բացուիլը պչք և երես շատ բան ասին և հասկացան գիրար. հոն կանգնած հասակաւոր Վարդապետներէն մին, վաղեմի բարեկամութեան իրաւունքով ողջագուրեց և համբուրուեցաւ Պարոն Նախագահին հետ, առ որ ուղղեց հետեւաւր. «Բաղդաւոր կը համարինք զմեզ ողջունելու Ազատ Հայաստանի հերոս Նախագահը, Եւրոպիոյ մէջ փոքրիկ Հայաստանի ազատ հողի վրայ»։ Որովհետև ձեզմով կը տեսնանք մեր Հայրենիքի փրկութիւնը, որուն երկու դարէ ի վեր ակնկալուող կը սպասէր Մխիթարեան Հաստատութիւնն»։

Փոխադարձ սիրալիլ ծանօթութիւն տալէն վերջ, Միաբաններու հետ խմբովին՝ թանկագին հիւրերը առաջնորդուեցան Եկեղեցին։

Եկեղեցին. մեր ամենքի Մայրը, որուն այնքան կը պարտի մարդ իւր էութեամբ, որքան մարմնաւոր ծնողաց՝ բնութեամբ։

Հայաստանեայց Եկեղեցին՝ Ս. Լուսաւորչի, որդուց և թոռանց ժամանակէն Հայրենիքի ամէն ուրախալի և ցաւալի երեւոյթներուն մէջ հանդիսացած է իբր պաշտպան և անուցիչ, զօրավիգն և խրատախիչ, չարին դիմամարտութեանց դէմ։ Երբ թագաւորական իշխանութիւնը ազատ հայրենիքի սանձերն ունէր բռն մէջ, Հայրապետական մականը կը մեղմէր բռնութեան թափը. իսկ անոր հակառակ՝ նեցուկ և առաջնորդ կը կանգնէր անկարող իշխանութեան։ Նոյնը անիշխանութեան դարերուն, իրաւագուրկ և անպաշտպան Ազգին մնաց հաստատունն և սրբալուր, բարբարոսներու յարուցած ալեացը մէջ, Մայր Եկեղեցին եղաւ անոր յոյսը և ապաւէնը, անոր շուրջը խմբուեցաւ ամուր հա-

1. Հարկ կը համարենք, ցաւ ի սիրտ յայտնել թէ այդ օրը մեր բազմաշխատ ծերունի Աբրահամը, Խնատիս Արքեպիսկոպոս Կիրեղեան, Ս. Զենոնի վանքապատկան ամբարնոցումը կը գտնուէր։

2. Վասն զի կղզին Հայ Միաբանաց սեփականութիւնն է։

ւատով և հաւերու ձագերու պէս անոր
զթոտ թւերուն տակ փնտռեց իւր զոյու-
թիւնը պահպանելու ապահովութիւնը:

Հինգ դար շարունակ ոչխարի պէս
սպանաւնոց ըշունցան Հայ ազգի զաւակ-
ներն. Հայ պարանոցի վրայ բթացաւ
անօրինի սուրբ. արևուն՝ երկիւղ էջը ազգեր
վայ Նահատակի անվեհեր սրտի վրայ,
վասն զի ողջակիզի արիւնը որոշուած էր
զին ազատութեան:

Եկեղեցին, Շամունէի պէս քաջասրտու-
թեամբ կ'ամփոփէր հայրենի հողի մէջ
մարտիրոս զաւակաց մարմինները, բայց
թափած արիւնը կ'ոռոգէր և կը զօրացնէր
եղբայրներու սրտերը, կը մեծնար օրէ օր
ապագայ ազատութեան հաւատը: Քրիս-
տոսական կրօնի սովորեցուցած եղբայրա-
կան սէրը, պիտի ընծայէր ազգին դիցազ-
ներ, որ իրենց անձը՝ կեանքը պիտի դնէին
իրենց եղբայրներուն համար: Կրօնքի և
հայրենիքի սիրով, հինգ տարուան անտա-
նելի չարչարաններու միջէն, Հայ ցեղը՝
լըւում ամենքից, երկնքին արժանի քա-
լութեամբ, զոգզորայից ճանապարհով ըն-
թացաւ և բարձրացուց բոսորագեղ եռա-
զոյնը Մասիսու զագաթին. ցնծացան
կաթողիկէք եկեղեցիներուն, որոց վրայէն
շորթեցին Մահիկի անարգութիւնն և փա-
ռօք բարձրացուցին Ս. Խաչի Նշանը, որով
փրկուեցաւ մարդկային ազգը, և փրկեց
Հայրենիքը շատ մը բռնաւորներու ձեռքէն:
Մեր ազատութեան և յաղթանակի հան-
դէսն վայելուչ ճոխութեամբ կատարելու
համար, հարկ մ'էր մեր երախտագիտու-
թեան շնորհակալութիւնը նախ յայտնել
Տեառն զօրութեանց, որ խորտակեց մեր
թշնամիներն և բարձրացուց Հայաստան
աշխարհն. ուստի Պարոն Նախագահը շքով
առաջնորդուեցաւ Եկեղեցին, ուր դասին
առջև երկու աղօթարաններ պատարա-
տուած էին իրենց համար. իսկ դասին
մէջ կանգնած էր ժառանգաւորաց խումբը:
Ծայրագոյն Վարդապետներէն մին Հ. Յով-
սէփ Մարգարեան, զգեստաւորած բար-
ձրացաւ բեմն և դպրաց խումբը երգեց
«Ջրեզ Աստուած գահարանեմը» գահաբա-

նական աղօթքն. յետ որոյ հանդիսադիր
վարդապետը, Պահպանիչ Քրիստոսի աջովը
կնքեց և օրհնեց Հայկական Հանրապե-
տութիւն, Հայոց աշխարհին և անոր հան-
դիսակից Խորհրդարանի Նախագահը, և
զինուորեալ մանկունք Հայ բանակին, և
անոնց զօրավարները, զօրավարները և
համօրէն Հայաստանայց աստուածասէր
ժողովուրդը: Սրտերը շարժեցան և յու-
զուեցան երբ Հանրապետութեան, Պարոն
Նախագահի և մի ըստ միջէ կը յիշուէին
միաների անունները, ուրախութեան և խնդի
արտասուեցներ կը թափէին ամենքի աչքե-
րէն. անկարելի էր այն պահուն անտար-
բեր մնալ մտածելով որ երկար դարերու
ստրկութենէն վերջ դարձեալ բազմն ունի-
ցանք ազատ Հայրենիքի անուն և անոր
արժանաւոր իշխանաւորաց, Պետերու և
Վարիչներուն անունները յիշել և անոնց
արեւշատութեան համար աղօթել, որպէս
զի Աստուած մեզի շնորհէ խաղաղական
կեանքով, ջրիստոնէաբար, ևս և իբրև
ազատ հայրենիքի քաղաքացիներ ապրել:

Եկեղեցին առաջնորդուեցան Մխիթար
Արքայի ձեռակերտ մեծ գրատունը, յոյժ
սրտագրաւ միջավայր մը: Որմերու հետ
կանգնած գեղադրուագ դարաններու մէջ,
հին և նոր դարերու ստեղծագործ մտքերու
գանձերն կը պահուին, զաղափարական և
աննիւթ կեանքն հոն կ'ապրէ. նոքա ամենից
լաւ բարեկամներն են, վասն զի անկեղծ
են, որովհետեւ անոսկի լեզուն դադրե-
լէ խօսելէն իմաստութեան սրահն մէջ
հրաւիրուեցան Պարոն Նախագահը՝ Տիկին
Նուարդի և Պ. Յակոբեանի հետ բազմելու
իրենց համար պատրաստուած բազկա-
թոռներու վրայ: Այն ատեն Միաբանու-
թեան կողմէն երկու Վարդապետներ բարի
զալուստ մաղթեցին Պարոն Նախագահին:
Նախ ինքնաբաւ և անկեղծ զգացմունք-
ներով արտասանեց Հ. Գրգ. Այսրենեան Վ.

ՌԳԻՆ ԵՍ ԳՈՒ արփիհարաշ, փառապանծիկ Նախագահ,
Թորգոմանաց հայր տնտեսուչը Հոգին Հայկալ...
Որ նորահարաշ իւր Յարութիւնն աւետելու մեզ կու գայ...
Ինչպէս մեր անն յուզուեցիք սրբաբարոքի շը-
[ծրփայ...

ԼՈՒՈՍԱՆՈՐՈՐ Մըխթարայ շառաիղներըս տրբույ,
 Լի՛ հաւատքով՝ կըզկաթ սիրով՝ զարեզ կարօ՛տն
 [ենք քաշեր,
 Մինչ նուա՛ն ահա գուն երեցար՝ ոսկեզիսակ իբր՝ ասուպ...
 — Ինչե՛ն վըրսա՛ր՝ մեր Հայրենեաց՝ բիւր օրնու...
 [Թիւնք Ներաշեր՛:

Ա՛շ... սոսկական անհատ մը չիտ, — Ողջն քեզի որ
 [եկար՝
 Մեր ողբտերուն յորք քաղախմուքն անգրանկածին
 [զգալու,
 Հայաստանի քաղցրիկ մուսայ, Աւեր Ղազարու մի-
 [բանար...
 Գորովազու՛թ մեր Մայրիկին հըմալքն երգե՛լ տա...
 [զերու:

Ի՛նչ փոշը մեզի թէ ալեծով Միլիերական ծոֆն անեղ՝
 Կ'անջըբկտե՛ն նոցն հայրենի՛ փառսախներով բիւ-
 [րաբիւր...
 Մեր՝ Հայրենեաց շիրիմներէն ունիք մասուիք, ո՛ն,
 [այտուիզ,
 Այժմիկ ալ քեզ՝ աւետաքեր քարիքներուն երկրատուր:

Ո՛շ, Հայրենիք՝ պիտի գտնես օր մ'ըրբնուանքի՛ եր-
 [գերով,
 Ուր Եղբայրներն և մեր քույրերն ընգառալեւ պիտի
 [գան՝
 Պերճ Զաղթանակն հայաստանեայց երբ հըռուկուի ծո-
 [վէ ծով,
 Ու վայելիքն նոխ պըտուշներն Անդորրանքի բերկրա-
 [կան...

ԱՅն ժամանակն՝ ո՛վ Բանաստեղծ, Հայ Հայրենեաց
 [սիրելին,
 Վ՛հ՛ սարերուն պատմէ զըւարթ՝ ինչքան վըլտով
 [են լացեր՝
 Պանգոխտ ուրդիքն իւր հարազատ, — իսկ արդ՝ կ'հասն
 [ցընծալին,
 Բարբառելով. «Անմահ էք դուք Հայրենիքի՛ մեռած,
 [նիք»...

Ապա Հ. Աղեքսանդր Վ. Տէօլէն խան-
 դավառ թոշիչքով կցեց հետեւեալ տողերը.

Փ ԱՌՔԻ ԶԱՒԱԿՆ ԵՐՈՒՆ

Փառքիդ պըսակ

Հերոս մ'անա, մայր Հայրենիք, որ կու գայ
 Ըստըրկութեան շրջաններդ
 Ազատութեան երկնքին տակ իտախոյ
 Ազատութեան արփիկն մէջ կը լուծէ:

Արշալոյսին ծաղաւի մեր վն՛ նոզին
 Տառապանքի պարիսխներէն նա ի նա
 Այսօր ահա կը պարզէ դրօշն յաղթական
 Ամպին վըրայ արծուաթն.

Եւ յաղթանակն ազատութեան ցընծեղով
 Ամենուրեք կը փողէ:
 Հըրակայալ մեռելներու մեր նոզին
 Նոհններուն տակ ներսապան վըրէժով
 Ձեր մէջ զըտու իրեն երազն արեստ,
 Անընդերք գուն անդ
 Մեր խզդըւած Հայրենիքին հեծկըրտանքն
 Հայրենիքին արինուալ՝
 Բայց թէ երբեք պարտուած.
 Դէպ՝ ասարղները յառած,
 Թօթափեցէ՛ք, գուշեցի՛ր,
 Կապուտին վրայ երկնքի
 Գրկու խորհուրդը ցաւին
 Ժողովուրդի մը ամբողջ:
 Օն՝ հղալքներ, թօթուցէ՛ք, օն թօթուցէ՛ք
 Լոյծ զերուժեան փոշիներն,
 Ձի ալ տեսանք մենք տեսանք
 Ձըւարթ փրթումը յոյսին
 Մեր սըրբազան նոզին վրայ,
 Ուր կը նիւհէր բերքերուս մէջ լուսակէզ
 Բընուժեան ման իր տըրսափ կըրպալքով.
 Տեսանք նոզին անկրական
 Եւ լոյս — ակունքը մեր անմահ երազին
 Հերոսներն արիւնին վրայ սըրբազան
 Ճակատուն վրայ լուսաշող:
 Եւ ալ յաւէտ Հայը մեղմով պիտի ապրի
 Ձեզմով փառքի Զաւանիւր:

Որոտընդոստ ծափերէ վերջը » յառաջ
 անցաւ Հ. Տիմոթէոս Վ. Տէր Կիւլեան՝
 յանրժապան երախտագիտութիւն յայտ-
 նելու հրապարակաւ իրեն և Հայ որբերու
 կողմէն, Պարոն Նախագահին, որ կովկասի
 ամենատաքնապալից օրերուն, Տրապիզո-
 նէն փախստական հայութեան թանկագին
 բեկորներուն հայրագութի խնամքով պատրու-
 պարան և կերակուր հայթայթել էր: Հայ
 ազգի գոյութեան հզնաժամային օրերում,
 տասաց, Պարոն Նախագահի մատուցած
 ծառայութիւնը Հայրենիքի փրկութեան հա-
 մար ամեն գովեստէ և հիացմունքէ վեր
 է. ինքը նրա մէջ տեսած էր մարմնացած
 Արիատոտիկ նշանաւոր խօսքը. «Քրկերի-
 րութիւն շաղկապ միութեան և վերականգ-
 նունն Հայրենեաց». սրտազին մաղթանք-
 ներով Պ. Նախագահի արեւշատութեան
 ապալէս վերջացուց խօսքը. Փառք մտքի
 մշակին, հանճարեղ գործիչին. փառք Հա-
 յաստանի հերոս զաւակներուն, վերջին
 խօսքերը սրտաթունդ ծափերով ծածկուե-
 ցան:

Ապա խօսք առաւ Պարոն Նախագահը, շնորհակալութիւն յայտնելով Միաբանու թեան իրեն ըրած սիրալիւ ընդունելութեան համար և համեստորէն ասաց, որ այդ իրեն ցոյց տրուած պատիւը և փայլափայնը կ'ընդունէր ոչ եթէ իրեն անձնականապէս եղած, որքան Հայկական Հանրապետութեան, որու ներկայացուցիչն էր այսօր մեր մէջ, և մեզ կը բերէր Ազատ և անկախ Հայաստանի պաշտօնական ողջոյնը։ Ապա ներքոզեց վայելչապէս Մխիթարի և իւր որդւոց կատարած գործի մեծութիւնը Հայրենիքի վերածնութեան դերի մէջ, յոյս տածելով, որ Հայրենիքի ազատութեամբ՝ անոնց գործը զաղրած չէ, այլ մանաւանդ պէտք է կրկնապատկել ուժերը աւելի բեղուն աշխատութեամբ սատարելու Նոր Հայրենիքի զարգացման և յառաջադիմութեան. և Պարոն Նախագահի մտածուած և հրապուրիչ խօսքերը յուզեցին բոլուն ծափեր։

Որչափ հիացումով զբաղուած լինէին Միաբանները Պարոն Նախագահի անձնաւորութեամբ, սակայն ոչ ոքի ուշադրութենէն վրիպեցաւ համեստափայլ Տիկին Նուարդի ներքին ալելուծութիւնն, սրտի յուզումը որ դերագրած երեսի՝ վրայ կը խաղար։ Նա վերապահ աչքով դիտում և միտք էր անում անցած դարձածը և երազ կը թուէր տեսածը, որ համապատասխան չէր իւր ունեցած գաղափարներին։ Ռիտէր նա հաւանոր թէ Մխիթարեան Ռիբնի, Հոմի Եկեղեցոյն զականակց է, ուրեմն։ Ուրեմն մտածած էր հանդիպել իւր աշխարհի Ունիտորներուն։ Սակայն շուտով համոզուեցաւ որ Ռիւնեաց աշխարհի Գեղամայ ծովու Սեան կղզին, նկարուած էր վեներտիկ լճակին մէջ. ընդ նմին

- Եւ զՀայաստան Հրկայապէս երկայնեալ
- Ընդ արեւմուտըս տեսանէր լուսափայլ։
- Եւ կարկանդակ անմկաւէտ սիրտ ի բերան
- Ի Գլուխ Հայոց դիտը Տաճար երկնաման։
- Եւ անդ կանգուն արք անմահից զուգապար
- Ի Պաշտօն մեծ ցարին Մերիթար։

Քանզի առաջին անգամն էր Տիկին Նուարդի այցելութիւնը Մխիթարի Տանը,

ուր ամեն ինչ հայկական ոգին և տիպարն կը կրէր։ հայրենիքի անարատ շունչը կը ճածանէր Մենաստանի շուրջը, այդ իրականութեան հանդէպ, եկաւ այն համոզման՝ որ թէպէտ օտար ծովերու մէջ՝ սակայն իսկական հայրենական ազատ հողի վրայ կը գտնուէր, և ընդունեց որ Հայոց կղզին Ազատ Հայաստանի մանրանկարն էր իսկութեամբ և հաւատարմութեամբ։

Հասարակութեան մատչելի տեղերը, Գրատուն, Թանգարան և Տպարանը տեսնալէն յետոյ, մասնաւոր առանձնացնորհութեամբ արտօնուեցաւ ազնիւ Տիկնոջը՝ Պարոն Նախագահի հետ, այցելել նաև Մենաստանին Միանձնեց ընակութեան յատկացուած մասերն ալ. որ թագաւորաց և իշխանազանց միայն թոյլատրելի է։ Բայց որովհետև մեզ համար

Քանց օտար վարդ, քաղցր է հայրենեաց փուշ.

ուր մնաց որ Տիկին Նուարդին՝ Նոր Հայրենիքի էր վարդ, բայց չ'ունէր նա փուշ։ Երջանը կատարելէն յետոյ, Թանկագին հիւրերն հրապարակեան Սեղանատուն, ուր հացը կը բեկանենք սիրոյ և միութեան նշանակ։ Հոն արդէն պատրաստուած էր համեստ սեղան մը ի պատիւ Պարոն Նախագահին և Տիկնոջը. կերակուրներէն աւելի խօսակցութեան նիւթերն շատ էին և համեզ. անյազ կերպով և մեծ ուշադրութեամբ կը լսէինք մանաւանդ Հայրենիքի ազատագրութեան արարքներու մասին պատմած զրոյցները։ Ինչ որ ինքն ուզեց լուել, Միաբաններէն ոմն յիշատակեց առանձինն Պարոն Նախագահի մատուցած մեծ ծառայութիւնը Հայ ժողովրդի փրկութեան և Հայրենիքի ազատութեան համար, երբ 1917ի վերջերը Ռուսական բանակն լքեց Կովկասի ճակատը և Հայ ժողովուրդն իրեն անստոյգ ճակատագրով մնաց սալի և մուրճի մէջ տեղը։ Պարոն Աւետիս Ահարոնեան, ահաւոր վտանգի բերանը հասած՝ փոխանակ ընկճուելու, նա կը ծառանայ սպառնալիքի դէմ, ազգին կենաց և մահու ծանր պատասխանատուութեան առջև չվհատիր, չլքանիր. այլ ընդ հա-

կառական ինչպէս յատուկ է մեծ մարդ-կանց, նա կը համախմբէ բոլոր Հայ ժողովուրդը պատերազմի թատերաբեմի վրայ, որոց սրտերը լի էին վրէժի կրակով, և կը կանգնէր մանղէն պարիսպ մը ուներիմ թշնամույն դէմ: Հայ զինուորը հրաշքներ կը գործէ քաջութեան և անձնանուիրութեան, իսկ Կարմիր դաշտի վրայ կը ցուցադրէ իւր նախնեաց անզուգական ուժ-միկ յայտկութիւնները, մինչև այն ատեն անծանոթ աշխարհի, ալ և իրենց իսկ, որ եթէ ոչ գերադաս, իրաւամբ հաւասարագոր կը գտնուէր բոլոր ուրիշ ազգերու քաջարի զինուորութեան:

Թուրքը Հայ հողի վրայ կը խորտակուի, թշնամույն բազմակոյտ դիմակներու վրայ կը ծածանի յաղթական Հայկական եռագունեան դրօշը: Հայրենիքը փրկուած էր, Պարոն Նախագահը հասարակաց հաւանութեամբ, դափնէպսակ կոտի դաշտէն՝ կ'անուանուէր Հայ Հանրապետութեան Խորհրդարանի Նախագահ:

Ու մեր ալ սրտերը, ու միտք փոխադրուած էին Ալլարատեան դաշտի վրայ, երջանիկ կը զգայինք զմեզ այդ բուպէին. ուստի խորին յարգանքով Միաբանութիւնս ուրախակից կ'ըլլաւ Պարոն Նախագահի հետ իւր կատարած մեծ դերին Հայրենիքի վճռական բուպէներում, և կ'որհնէր ի սրտէ և կը մաղթէր որպէս զի դեռ ևս երկար տարիներ իւր հանճարով և օրինակով, ալ ևս փոխանակ վսեմ ըմբոստացումների, վսեմագոյն խոհակա-նութեամբ և անդորրութեամբ առաջնորդէր Հայրենիքին դէպ ի բարձր մարդկային գաղափարները՝ զարգացման և խաղաղ աշխատանքի, մի միայն իրաւունքի և արդարութեան հիմունքների վերայ կերտելով մեր Ազգի ապագայ մեծութիւնը, բարձրութիւնը և յարատևութիւնը:

Ընդ նմին սեղանակիցներէն մին խօսեցաւ հետեւեալ բաժակահառք.

Բարենշան է օրս Միութեան Միաբանութեան համար, հիւրընկալելով իւր նուիրական յարկին տակ Հայկական Հանրապետութեան

Խորհրդարանի առաջին Նախագահը, որ Մասիսու սուր սարի կատարէն, ազատութեան շիւղի բռնած՝ նարստագեղ ծիածան թևերով կ'իջնայ խաղաղ կզգեկիս ափին՝ առբերելով մեզ Ազատ Հայաստանի ողջոյնը: Ընդունեցէք Պարոն Նախագահ մեր սրտագին շնորհակալութիւնները քեր նախընթաց այցելութեան համար:

Քսան տարի յառաջ եղած էր այս տեղ իբրև գրագէտ և մտաւորական սիրելի դէմք մը, մինչդեռ այսօր Ազգային Վերածնութեան անձնաւորումն էք և ներկայացուցիչ Հայ Պետութեան. ուստի քեր ներկայութիւնը կ'ոգևորէ զմեզ հրճուածով և հպարտութեամբ կը լեցուին մեր կուռքերը Հայ ազգին զաւակներ լինելնուս, և կը զգանք այս վայրկենիս թէ վերջապէս մեր յոյսերու և վախերու սրտմաշուք վայրկեանները անդառնալիօրէն անցած են և կը 'գտնուինք Ազատ Հայրենիքի իրականութեան հանդէպ. կը տեսնենք մեր Հայաստան յոտին կանգնած, մեր դարաւոր դահիժ թշնամին պարտուած խորտակուած ահոր ոտների տակ. Արագածի և Արարատի բարձունքներու վրայ սաւառնած և կը ծածանի նորածագ Հանրապետութեան եռագոյն դրօշը յաղթական: Այնման փառք զայն բարձրացող դիւցազուններուն:

Նոյն եռագունեանը, բեղմնաւոր խորհրդով կը տեսնաք պարզուած փոքրիկ կղզւոյս վրայ, նշան է որ մեր սրտերը ներգաշնակ կը բաբախեն մեր սիրելի հայրենակիցներու սրտին հետ. նորա հովին տուած գոգն ծալ ի ծալ՝ մեր ջերմին թոշող համբոյններն են Մասիսու լուսապսակ յաղթական ճակատին, վարդաբոսոր պատմունճանեալ Ալլարատեան Նախատակներին: Ո՛վ Հայրենիք, ո՛վ անմոռաց սրտի տեղիք:

Դուք, Պր. Նախագահ, այդ մի և նոյն հայրենիքի փրկութեան համար կանաչ հասակնէդ ծառացաք բռնակալութեանց դէմ, կրեցիք վիշտս հալածանքի, բանտի և աքսորի, բայց ձեր առաքելալի հողին փոխանալ թուլանալու և ընկճուելու, այն հայրուածներով աւելի ուժեղ և ամրակուր, խիզախեցիք նոր վտանգներու դէմ, միշտ առաջին գծի վրայ բռնելով քեզի տեղը: Հայ-Թաթարական (1905-6) կռիւներու մէջ հանդէս ելաւ քեր և Ընկերների կազմակերպող տաղանդը, որու վրայ զարմացաւ ամբողջ Ռուսիան, նա՛ որ նոր լոյսով պիտի փայլէր 1918 Հայաստանի խաւար հորիզոնի վրայ: Ամեն հայ սարսափով կը յիշէ այն արհաւիրքի օրերը: Հայ հանճարը վարանոտ ժողովրդին մատնացոյց կ'ընէ փառքի ուղին, մահ և յաղթութիւն աչք առած, խիզա-

խօրէն անցաք Ռուսիկոնը Հայ բանակին հետ. «Քառասուն դարեր Արարատի բարձունքէն ձեզի կը նայէին»։ Թշնամին Սարտաղապատի դաշտի մէջ դիտապատ ինկաւ անկանգնելի։ Բերկրեցաւ Հայաստան այդ յաղթութեամբ և փարատեցաւ Զեր սրտէն պատասխանատուութեան երկիւղը։ Ազատ է Հայրենիք, Դուք Տիրտէսի փառքի կէտը կապտեցիք. կը շնորհաւորենք Ձեզ Պարոն Նա-

Հայկական Հանրապետութիւնը. կեցցէ անպարտելի Հայ բանակը. կեցցէ Հայ ժողովուրդը։

Առ որ Պարոն Նախագահը վրայ բերաւ, իւր վառվառն ոճով, համեստօրէն լուծութեամբ անցնելով դէպ ի իրեն արտա-յայտուած հիացման ցոյցերն, ծանրացաւ

Խմբավար վամբի քառամկեամ պարտիզի մէջ.

խազան, հանգիստ սրտով վայելել Զեր քրտինքով լահած դափնիները և Հայ ժողովուրդի սէրը։ Հեռաւոր ծովերուս ափերէն Զեր միջոցաւ մեր խանդավառ ողջոյնները և երախտապարտ զգացումները կը նուիրենք մեր քաջարի Հայ բանակին, հայրենիքի անձնանուէր որդիքներուն, որոնք դիւցազանք վայել արաւքով և սրտով նեւտուեցան յասպարէզ մարտին։

«Հարանց Հարանց, եղբայր որդոց հանուրց Հայոց
|Վրէժխնդիրք»

Կեցցեն Հայաստանի ազատարարները։

Այս զգացումներով կը բարձրացնենք մեր բանակները, Պարոն Նախագահ, կեցցեն, կեցցէ

Միաբանութեանս անցեալի և ապագայի գործունէութեան վրայ, յուսադրելով չվախենալ յեղափոխական գործէն, այդ ոգին երկու դար Մխիթարի որդիքը իրենց երկաթիւրութիւններով յառաջ բերին ազգի մէջ՝ բնաշրջումի օրէնքով։ Այս կողմին մէջ մշակուած խաղաղ աշխատութիւնը պատրաստեց Հայրենիքի վերածնունդը։ Մխիթարայ Միաբանութեան գործը լիցեցած չէ Հայրենիքի ազատութեամբը։ Նոքա աշխատեցան այն ժամանակ երբ հայրենիքը կապանքներու մէջ էր։ հիմայ ուրեմն պէտք է աւելի հրապուրել լինի Ազատ Հայաս-

Այս հոռույանքս ընտանիքի մեջ, ձեր այս փափակ-
 Որ հանդարտիկ եղև հոգեկան երթալ խաղաղ,
 Գեղեզմանիս ծաղկ աբնէ Հայոց ինծադ...
 Ո՛հ, թող մեռնի ձեր Նահապետ, մոռու տապան.
 Այլ թող եղնէ՛ ի տապանէն Նոր Հայաստան:

Նա յուշի ունէր գնալ ասելու թէ՛ Հայոց
 աշխարհի գեղեցիկ գարունն եկել է. ու
 Նոր Հայաստանն տապանէն յարութիւն
 առել: Գեղեզմաննոցի մուտքին՝ երբեմն
 Հ. Ալիշանի գրած դամբանական վերտա-
 ութիւնը՝ ուղեց վերստին ձայնով կար-
 դալ:

Ի հայրենեաց նժդեհը յօժարէ յանխուլ կղզիս
 Ի սպաս փրկիւն, Մօրն կուսի և Հայ Ազգիս.
 Ուր միաբան վաստակեցին հանգիւն և անդ
 Հարց և եղբարք Միթիթարեանք յոյս անվանդ.
 Յարփիւնաւ մահաշաղաթ կենացն առուր.
 Նորադիտակց զուգապարել լուսափստուր:

Նա որ գրեց, Միթիթարայ և Ազգիս ան-
 վրկանդ յոյսերու մեծն, կը հանգչէր անդ
 յաւիտենական լուսութեամբ:

Հոն մենք բոլորս պատկառանքով Մեծ
 Նահապետի գեղեզմանի վրայ խոնարհած
 մեր ճակատները ասացինք. Հոգւոց... Ու
 մտքով սլանալով Արեւելը դէպ ի Ազատն
 Մասիս և Հայրենիք, մրմնջեցինք անոր
 ուխտը:

Աւ ես Նահապետ ցամաք ծերունիս՝
 Երթամ մեր հին հարցըն տամ աւետիս,
 Ասեմ, թէ գարուն երկէ տան Հայոց,
 Դուք Նահապետիս ասացէ՛ք՝ Հոգւոց.
 Եւր Նահապետիդ՝ տուր կակուղ հոգիկ
 Որ զքեզ պինդ սիրեց, Հայոց աշխարհիկ:

Մահու խստութիւնն ալ ունի իւր վսեմ
 և հմայիչ ներգործութիւնը: Հուզոյ Փոսկու-
 լոյ կը գրէր առ իւր սիրելի բարեկամն.

Երբեք քաջանց՝ զարի ոգին, ո՛վ Պինդեմոնս,
 Առ մեծամեծքս վառն, և գեղեցիկ և սրբանուէր
 Ընծայն պանդըխտին զասպնջականն իւրեանց զերկիր:

Ս. Ղազարու ասպնջական կղզեկին մէջ
 կը հանգչի Հայրենիքի մեծ զաւակը Հ.
 Ալիշան: Նա որ. սիրեց զԱստուած և

ապրեցաւ Հայրենիքի համար՝ Հնասառ մեր
 պատմական օրերուն, Հունեցաւ միթիթա-
 րութիւն տօնելու Հայրենիքի ազատութիւ-
 նը: Մեր հին Հարց հետ, իրեն ալ անոր
 աւետիսը բերաւ Հայկական Հանրապե-
 տութեան խորհուրդին Նախագահը: Վե-
 րածնութեան սոսափիւնը անցաւ ամենքի
 սրտերէն, ան Եւր Նահապետի բարեն էր:

Դարձանք նաւամատոյցի վրայ, ուր
 Միաբանութեան կողմէն, խորին շնորհա-
 կալութիւններ և արեւշատութեան մաղ-
 թանքներ կրկնուեցան Պարոն Նախագա-
 հին, Տիկին Նուբարդին և Պրոֆ. Սիմոն
 Յակոբեանին իրենց անակնկալ և թան-
 կազին այցելութեան համար: Անմոռաց
 յիշատակի օր մը՝ ճերմակ պիտակի վրայ
 գրուելու արժանի: Սիրալիւր ողջերթի ու-
 ղերձներու և ծափերու ցնծազին ձայներու
 մէջ՝ շարժեցաւ Պարոն Նախագահի մակոյկը,
 թողլով մեզի օրուան գեղեցիկ Յուշը և
 Հայրենիքի կարօտը:

ՄԵՂՈՒ ՇԻՐԱԿԱՅ

Մ Ի Ծ Մ Ա Ղ Ի Ր

□ □

Ո՛հ, ամբարձրտ, մի՛ ծիծաղիր
 Յաղթանակի պարծանքով,
 Եթէ՛ երբեք (սըտապատիր
 Խարդախութեանց բիւր ջանքով)
 Նենգ վախճանին մուրա մըտքիդ՝
 Ո՛հ, զազրաբար զաս հասնիս...

✱

Մէն մարդու պէս մանրակրկիտ
 Օր մ'հաշիւ տալ կը պարտիս...

Ո՛հ, ամբարձրտ, մի՛ հեգնաբար ծիծաղիր,
 — Այսօր՝ թէ ինձ, վաղն ալ քեզի, —

Բոյն մ'է ցաւոց՝ գեղեցկութիւնն ի ծարր,
 Ա՛ղտ մը՝ սընգոյրն երեսի:
 «Հոգեխաւիղ Նուազմիւր» Հ. Գ. ԱՅՏԵՆԵԱՆ